

Plaidoyer pro globální sociologii v době koronaviru¹

Geoffrey Pleyers

Článek, publikovaný v anglickém originále letos v dubnu, tedy v době globálně vrcholící koronavirové pandemie, se zamýšlí nad výzvami, které onemocnění covid-19 přineslo pro společnost a zejména pro sociology. Poukazuje na proces deglobalizace, který dočasně zasáhl i sociální vědy, a pléduje pro globálnější sociologii. Podle autora to neznamená omezování se na makroanalýzy a metodologický globalismus. Naopak zdůrazňuje význam empirických a analytických poznatků z různých regionů. Následně komentuje čtyři významné tematické okruhy, jimiž sociální vědy zatím reflektovaly dopady koronavirové pandemie, a zdůrazňuje při tom i významné politické aspekty. Vyslovuje mj. obavu, že by pandemie mohla posílit autoritářské tendence využívající biopolitiku založenou na nových technologiích a umělé inteligenci.

Koronavirus vrátil vědu do středu veřejné sféry, a to i v zemích, kde ji populističtí lidé v minulosti delegitimovali. Epidemiologové, lékaři a biologové nám přinášejí fakta: pandemie každým dnem pokračuje, je mnohem horší než „silná chřipka“ a žádá si tisíce životů na všech kontinentech. Sociální vědci přicházejí s fakty, která jsou stejně tvrdá a nezpochybnitelná: i když virus samotný je biologický činitel, který může infikovat každého z nás, v konfrontaci s ním jsme si zásadně nerovni. Když přijde na smrtelné důsledky viru, jsou politiky v oblasti veřejného zdraví a sociální nerovnosti přinejmenším stejně důležité jako naše tělesné reakce na něj. Sociální vědci prokázali, že pandemie covidu-19 není pouze sanitární krize. Je to rovněž krize sociální a politická a je třeba ji považovat za moment zlomu, který přinese velké změny do našich životů, našich společností i našeho světa. Ač jsou příspěvky sociálních věd k řešení koronavirové pandemie stejně důležité jako příspěvky tvrdých věd, a v mnoha ohledech je doplňují, tvůrci politik je často odsouvají na vedlejší kolej.

S tím, jak se národní státy vracejí na scénu jakožto klíčoví hráči řídící reakci na pandemii, se i většina příspěvatelů v sociálních vědách zaměřuje na národní měřítko a obrací se na občany a tvůrce veřejných politik svých států. Vědci a experti provádějí národní statistické studie, analyzují odlišné dopady viru na různé třídy a etnické skupiny ve vlastní zemi, regionu či městě, přezkoumávají národní politiky (policies), které se mají s krizí vyrovnat, a přispívají k veřejným debatám v rámci svých států.

Tento vzestup metodologického nacionalismu je paradoxní, neboť pandemie covidu-19 je hluboce globálním jevem a bytostným důsledkem našeho globálního věku.² Pandemie odstartovala cyklus deglobalizace. Státy uzavřely hranice a cestování i mobilita ve světě prudce poklesly. Velké mezinárodní akce byly zrušeny či odloženy. Rodiny se izolovaly ve svých domovech a prioritou vlád států se stala ochrana proti viru a základní dodávky "vlastním lidem". Jedná se ovšem o globální fenomén. Virus se na zavřených hranicích nezastaví a odhaluje, jak hluboce jsme propojeni a vzájemně závislí. Díky bezprecedentnímu pohybu lidí po zeměkouli se

rozšířil rychleji a extenzivněji než jakákoliv jiná předchozí pandemie. Izolace a virové nebezpečí hluboce otřáslы společností a životy po celém světě. Jedná se o globální událost, která protíná každodenní život každého člověka naší planety.

Pro řešení pandemie je zásadní mezinárodní spolupráce v celosvětovém měřítku. To zcela jistě platí na poli medicíny a přírodních věd, máme-li dosáhnout lepšího pochopení viru samotného. Čiňští vědci izolovali a sekvencovali genom viru v lednu a sdělili výsledky desítek vědeckých studií, což otevřelo cestu k publikování tisíců odborných článků věnovaných covidu-19 napsaných lékaři, virology a epidemiology celého světa. Abychom lépe pochopili nový virus, zavedli lepší léčebné postupy, které mohou zachránit tisíce životů, a zmírnili šíření pandemie, musíme se poučit ze zkušeností, selhání a osvědčených postupů.

I v sociálních vědách si musíme vzít ponaučení ze zkušeností s pandemií získaných v jiných zemích a oblastech světa. Potřebujeme globálnější sociologii, abychom lépe porozuměli výzvě, kterým čelíme, a vypořádali se s nimi, shromáždili dobrou praxi a úspěšné příklady, varovali před hrozbami a přemýšleli o tom, jaký bude svět po skončení této celosvětové krize. Takováto globální perspektiva by se neměla podřizovat „metodologickému globalismu“ ani se omezovat na makroanalýzy. Podpora globálního pohledu neznamená zavržení národního měřítka. Vyžaduje naopak empirické, epistemické a analytické vhledy z různých regionů světa, které jsou plně ukotveny v realitě, jež je zároveň místní, národní, regionální a globální. Samotným cílem Mezinárodní sociologické asociace je tak pěstovat dialog mezi sociálními vědci všech kontinentů a kombinovat analýzy od místní po globální³ úroveň, od osobní subjektivity až po globalizaci.

Zatímco výroba a služby zažily během izolace (lockdown) ostrý pokles, sociální vědy byly během prvních měsíců pandemie obzvlášť živé. V médiích a na specializovaných serverech byly publikovány tisíce analýz. Většina těchto příspěvků se soustředila na čtyři skupiny výzev a debat: (1) odhalení a analýza sociálních dimenzí pandemie; (2) monitorování a analýza způsobů, jimiž poli-

tické režimy a národní vlády řešily krizi a kde se při tom vyjevila jejich slabost; (3) analýzy toho, jak pandemie a izolace hluboce zasáhly jednotlivce i společnosti, jak přetvářejí sociální vztahy a jak sociální aktéři zavádějí do praxe nové formy solidarity a způsoby života v tomto velmi specifickém kontextu; a (4) přemýšlení o tom, jaké mohou být dlouhodobé důsledky krize i způsobů, jimiž se s ní sociální aktéři vypořádávají, a jak připravit cestu k alternativním budoucnostem, které mohou kvůli krizi nastat.

1. Sociální dimenze pandemie

Prvotním úkolem sociálních věd je důsledně a kriticky hodnotit, jak virus působí na naši společnost. Příspěvek sociálních vědců spočíval v tom, že poskytli indikátory umožňující sledování pandemie a diskutovali o nich. Zjistili přitom, že i když virus může nakazit každého a všechny, pandemie nás ovlivňuje různě a způsob léčby viru je úzce spojen se sociálními faktory. Pandemie covidu-19 zvyšuje sociální nerovnosti a odhaluje sociální struktury, zejména co se týče třídy, rasy a genderu. Ve Spojených státech jsou menšiny více zasaženy mnohem více.⁴ Ve Francii zažila lidnatá předměstí během prvního měsíce izolace nárůst mortality o 72 %. Průřezový přístup je tudíž zásadní, abychom pochopili, jak je krize zakažena a proč jí čelíme hluboce nerovným a nespravedlivým způsobem.

Problém nabývá dramatického rozměru v globálním Jihu. Pandemie vystavuje odhadem dvě miliardy lidí riziku krajní chudoby. Virus má zničující důsledky pro nejzranitelnější společenství od favel v Riu a indických slumů po uprchlické tábory. Neformální pracovníci jsou bez příjmů a ve slumech a favelách, kde je sociální odstup nemožný, se virus rychle šíří přelidněnými ulicemi i obydlení. Obyvatelé slumů si navíc nemohou dovolit přestat na týden pracovat ani se zásobit potravinami a jsou tak více vystaveni viru mimo svou vlastní komunitu.

2. Vládnutí za covidu-19

Další soubor vznikajících sociálněvědných příspěvků analyzuje, jak se tvůrci politik a politické režimy vyrovnávají se šířením

viru. Národní státy se prosadily jako hlavní aktéři zodpovědní za řešení pandemie. Tato obnovená síla národních států a národních společenství není novým fenoménem. Byl po desetiletí v jádru vzestupu Číny jako globální mocnosti a stal se i jádrem domácí a zahraniční politiky Spojených států za vlády Donalda Trumpa. V poslední dekádě jsme byli svědky vzestupu populistických a/nebo autoritářských lídrů států, kteří nacionalismus a autoritářství vrátili v naší době na čelnou pozici. Tento návrat nacionalismu a států na scénu však s propuknutím pandemie covidu-19 dosáhl ještě vyšší úrovně. Státy uzavřely své hranice a občané se obrátili na své národní vlády, aby jim poskytly ochranu, péči i pokyny. Mezinárodní instituce včetně OSN a Evropské unie se v globální krizi vypořády. Mezinárodní solidarita utrpěla jeden z nejsilnějších poklesů nedávné minulosti a úsilí najít vakcínu vypadá spíše jako globální závod mezi nadnárodními korporacemi než jako sdílená vědecká výzva.

Sociální vědci analyzovali, jak politické režimy na pandemii reagují a jaké výzvy tato pandemie před každý režim staví. Autorita populistických lídrů je zpochybněna, protože virus nelze redukovat na chřipku ani jej zařadit do kategorie „fake news“. Ačkoliv Čínská komunistická strana v rané fázi své reakce na nové onemocnění zažila selhání a tento fakt ukázal na limity autoritářských režimů, čínská vláda se s epidemií vyrovnala a nyní používá své zkušenosti i pomoci, kterou poskytuje ostatním zemím, k posílení vlastní diplomacie.

Pandemie představuje rovněž výzvy pro demokracii, neboť zdůrazňuje nerovnosti a někteří lidé tvrdí, že je nutná zvýšená sociální kontrola. Vyžaduje opětovné potvrzení základních hodnot demokratického systému, kde jsou rozhodnutí založena na vědeckých poznátcích a na občanské účasti a kontrole.

Pandemie odhalila silné a slabé stránky národních politických systémů. Nedostatečná efektivita národních vlád či situace, kdy lídr státu opakuje diskurzy zesměšňující pandemii či oddalující zavedení izolačních opatření, mohou mít za následek stovky či tisíce dalších úmrtí. Většina vlád nezhodnotila závažnost pandemie včas a nepodařilo se jim zavést základní ochranná opatření proti šíření viru mezi zdravotníky, o celé populaci nemluvě. Tváří v tvář této nečekané sanitární krizi nastolila každá vláda svou vlastní nekropolitiku. Prostřednictvím svých veřejných politik poskytují vlády některým lidem méně příležitostí vypořádat se s virem než jiným, přičemž lidé, kteří umírají doma nebo v domovech důchodců, se ve veřejných statistikách většiny zemí neobjevují. Pandemie a izolace rovněž proměnily vztahy mezi občany a vládou. Občané se obracejí na národní vlády, aby jim poskytly ochranu, péči a instrukce, jak pandemii uniknout. Mnozí z nich přijímají silnější státní sociální kontrolu a nové technologie sledování a rozpoznávání obličeje jako cenu, kterou je třeba zaplatit za omezení rozsahu pandemie a ukončení

izolace. Autoritářské, populistické i liberální vlády po celém světě mají sklon skrývat vlastní selhání a nedostatky z první krizové fáze sváděním viny na jednotlivé občany, kteří se nepodřizují izolačním opatřením.

3. Jak společnost reaguje

Třetí soubor sociálněvědných příspěvků zabývajících se důsledky koronavirové pandemie odhaluje a analyzuje, jak se sociální aktéři vypořádávají s krizí a navrhuji konkrétní řešení. Opatření sociálního odstupu ohrozila solidaritu, zpochybnila její význam a v mnoha případech zmenšila hranice společenství, v němž je solidarita praktikována. Ukázalo se, že pro udržení společnosti nad vodou jsou podstatné kolektivy, na něž je brán malý ohled. Zdravotní sestry a pečovatelské riskují své životy, aby poskytly péči pacientům a starým lidem. Pokladní v supermarketech náhle hrají viditelnou a důležitou roli v životech občanů. Sociální a solidární ekonomika otevírá cestu k hospodářství, které bude více lokální než dříve. V sousedstvích i ve městech se objevují nové solidární sítě, zároveň jsme ovšem svědky omezení solidarity na uzavřená národní společenství či rodiny. Tento soubor analýz rovněž zkoumá zásadní vlivy izolace na život lidí, subjektivitu a sociální vztahy. Mezigenerační vztahy získaly nové obrysy a nové významy. Digitální technologie převzaly podstatnou roli v udržování sociálních vztahů od přátelství až po nové chápání mládežnických dobrodružství v situaci izolace.

4. Vystane z krize nový svět?

Čtvrtý soubor analýz se zabývá dlouhodobými důsledky pandemie a společenskou reakcí na ni. Jakožto globální krize nečekaného rozměru a s nečekanými důsledky otevírá covid-19 nové horizonty možného a není vyloučeno, že bude uchopen jako příležitost k přetvoření světa. Krize otřásla ekonomickým dogmatem, které světu vládlo po desetiletí. Vnímání deficitu rozpočtu jako problémů i dogma ekonomického růstu jsou (dočasně) pozastaveny a vlády se soustředí na zmírnění pandemie.

Sociální vědci zdůraznili skutečnost, že krize může být i příležitostí k přeměně světa jiným způsobem. Mnozí zdůrazňují potřebu světa citlivějšího a pozornějšího k lidem, péči a sociálním nerovnostem a posílení systémů veřejné zdravotní péče. V situaci strmého pádu HDP a nárůstu státního dluhu volají nyní lídři států po zvýšené domácí produkci potravin a základního zboží.

Krize minulosti ovšem ukázaly, že tyto naděje na spravedlivější svět představují pouze jednu z možných alternativ budoucnosti, které krize může otevřít. Způsob, jakým byla pandemie dosud zvládnána, ukazuje, že na úrovni společnosti i mezi národy byla upřednostněna konkurence na úkor solidarity. Nejbohatší vyjdou z krize zásadně posílení. Namísto zvýšené solidarity na celostátní a mezinárodní úrovni může pandemie vést jedin-

ce i státy k upřednostnění ochrany vlastního společenství před sdílenými globálními zájmy. Aktéři, kteří po rozbití ekonomického dogmatu budou ve vhodné pozici k tomu, aby se chopili příležitosti, vůbec nemusí nutně být pro lepší veřejné služby a zdravotní péči pro všechny. Ve Spojených státech stejně jako ve většině ostatních zemí obrovské balíčky ekonomické pomoci směřovaly ohromné sumy veřejných peněz na záchranu velkých domácích podniků před krizí. Ať už se jedná o podniky nebo státy, ti, kdo se rychleji dostanou z krize ven, získají v globální konkurenci velký náskok - tak to alespoň naznačuje příklad Číny.

Pandemie může rovněž připravit půdu nové autoritářské éře s biopolitikou založenou na nových technologiích a umělé inteligenci. Část populace přijímá zostřený státní dohled a sledování za účelem boje proti šíření viru. Autoritářské režimy a jejich lídři jsou považováni za efektivní poskytovatele řešení a ochrany a Čína staví na svém rychlém zvládnutí epidemie, aby dobyla nové trhy a propagovala svůj model vládnutí. Co se biopolitiky a sociální kontroly týče, hranice mezi demokraciemi a autoritářskými režimy se stírá, neboť izolace omezila sociální protesty v některých zemích a ukázala se jako užitečná k omezování a kontrole obyvatelstva nejhudších předměstí.

Jak se lidstvo dostane z koronavirové pandemie? To záleží na medicíně a vědě, zejména na vytvoření vakcíny. Rovněž ale půjde o výsledek pokračujícího zápasu o sociální, politický i geopolitický význam pandemie i světa po pandemii.

- 1 Článek vyšel v angličtině v dubnu 2020 v internetovém periodiku Mezinárodní sociologické asociace (International Sociological Association) ISA Digital Worlds (dubnové číslo magazínu neslo titul Global Sociology and the Coronavirus), <https://www.isa-sociology.org/frontend/web/uploads/files/Global%20Sociology%20in%20Times%20of%20the%20Coronavirus.pdf>.
- 2 Albrow M. (1996) *The Global Age*, Cambridge: Polity.
- 3 Hanafi S. (2020) *A post-CoVid Sociology*, ISA Digital Worlds, duben 2020, <https://www.isa-sociology.org/frontend/web/uploads/files/Post-COVID-19%20Sociology.pdf>.
- 4 Purkayastha B. (2020) *Divided we stand - the pandemic in the US*, Open Movements/Open Democracy <https://www.opendemocracy.net/en/openmovements/divided-we-stand-the-pandemic-in-the-us>
- 5 Hanafi S. (2020) *Resurgent Authoritarianism: The Sociology of New Entanglements of Religions, Politics, and Economies*, úvodní slovo ke konferenci ISA World Congress of Sociology (Melbourne, Austrálie, 24.-30. července 2022), <https://www.isa-sociology.org/en/conferences/world-congress/melbourne-2022>.

Přeložil Mgr. Štěpán Kaňa.

Geoffrey Pleyers, Ph.D. (Geoffrey.Pleyers@uclouvain.be) je místopředsedou pro výzkum Mezinárodní sociologické asociace (International Sociological Association); vyučuje sociologii na Katolické univerzitě v Lovani (Belgie) a je předsedou programu „Sociální hnutí v globálním věku“ na Collège d'Etudes Mondiales (Paříž).